

NEDŽAD GRABUS, LJUBLJANSKI MUFTIJA I PREDSJEDNIK MEŠIHATA ISLAMSKE ZAJEDNICE U SLOVENIJI

"U Bosni i Hercegovini imamo desetine udruženja koja se bave islamom ili nekim njegovim aspektima.

Nemaju status vjerske zajednice, ali rade iste projekte. To nije izazov samo za Sloveniju,

već i za Hrvatsku, Austriju, naš narod. Bošnjaci su, hvala Bogu, svjesniji i mudriji od svojih vođa.

Oni slijede dobro. Sutra, kada bi meni Bog dželleša'nuhu promijenio pamet, vjerovatno Bošnjaci ni mene ne bi slijedili, unatoč mome dosadašnjem radu i rezultatima. Oni bi ostali u svojoj Islamskoj zajednici i tamo trebaju ostati jer joj i pripadaju."

Put uspjeha – jedinstvo muslimana

Razgovarao: Faris NANIĆ

Jednaka sudbina svih vjerskih zajednica u Sloveniji

Nakon polaganja kamena temeljca za Islamski kulturni centar u Ljubljani može li se reći da je promijenjen položaj muslimana u Sloveniji, pa i Bošnjaka kao najznačajnije nacionalne manjine koja ju čini?

Muslim da, prije svega, možemo govoriti o muslimanima. Po slovenskom Ustavu, priznate su samo dvije nacionalne manjine koje imaju status, Talijani i Mađari. Sve druge manjine, pogotovo one nastale raspadom bivše Jugoslavije, nemaju taj status. Postoji samo jedna rezolucija koju je usvojio Državni zbor Slovenije, slovenski parlament, čime je otvoreno pitanje položaja drugih manjina, međutim, nikada se nije otislo dalje od te rezolucije. Predstavljam Islamsku zajednicu. Mi nastojimo regulirati njezin status, a kako Islamsku zajednicu ne čine samo Bošnjaci, već i Albanci, manji broj Turaka, pogotovo iz Makedonije, kao i neke nove skupine studenata iz različitih muslimanskih zemalja, situacija je u tom smislu slična onoj u Hrvatskoj.

Možemo reći da je zatvoreno jedno poglavlje kada govorimo o polaganju kamena temeljca 14.9. ove godine za budući Islamski kulturni centar jer smo zatvorili fasciklu stara 44 godine. U njoj se nalazi podosta dokumenata koje će proučavati historičari i ljudi koje bude zanimalo to poglavlje muslimanske povijesti u Sloveniji. Može li se govoriti da je tim činom i poboljšan status muslimana i Islamske zajednice u Sloveniji? Ne bih rekao da se išta značajnije promijenilo. Ostalo je puno otvorenih pitanja, problema i izazova s kojima se suočavamo. No, istina je da je slovenska javnost spoznala činjenicu da će definitivno u Sloveniji, odnosno Ljubljani biti građena džamija.

Koliko će trajati sama gradnja, sada je manje važno sa stanovišta rasprava o kojima smo mi govorili. Važno je stanovište Islamske zajednice da što prije dobije Islamski kulturni centar, ali se više, barem se nadamo, iako koga su zmije ujedale i guštera se boji, da je činom polaganja kamena temeljca okončano poglavlje osporavanja gradnje Centra, i implementacije jednog od ljudskih prava u Sloveniji. Mi smo realisti i znamo u kakvoj sredini živimo, s kakvim se problemima suočavamo. Želimo vjerovati da će stanje u tom pogledu biti bolje.

Kakav je i kako je reguliran pravni položaj Islamske zajednice u Sloveniji?

Islamska zajednica u Sloveniji djeluje u okviru Zakona o vjerskoj slobodi koji je usvojen 2007. godine. Mi smo također iste godine s

Dr. Nedžad ef. Grabus

predstavnicima države potpisali i Sporazum o pravnom položaju Islamske zajednice u kojem je precizirano na koji način Islamska zajednica u Sloveniji funkcioniра. S obzirom da je u Sloveniji drugačiji zakon u odnosu na susjedne zemlje, Hrvatsku i Austriju, država formalno ne financira vjerske zajednice. Moguće je dobiti financiranje iz Proračuna za obrazovne institucije, humanitarne organizacije, karitativne ustanove i druge ustanove tog tipa u okviru aktivnosti vjerskih zajednica. Ukoliko imate kapacitet i snage da vodite takve institucije, onda možete biti na Državnom budžetu, kao što su na budžetu teološki fakulteti, srednje i osnovne vjerske škole, domovi za starije osobe, vrtići. Hoće li Islamska zajednica imati snage baviti se tim aktivnostima u narednom periodu, ne mogu vam odgovoriti, s obzirom da se mi bavimo infrastrukturnim temama u ovom periodu.

Kada govorimo o položaju Islamske zajednice, on je sličan položaju drugih vjerskih zajednica, u pravnom aspektu. Nije, naravno, u implementaciji Zakona, moguće postići sve što je drugim zajedni-

Uvijek je postojala želja, a mi ju i dan-danas izražavamo, da Sarajevo ostane naš duhovni, vjerski i kulturni centar. Koliko ljudi u Sarajevu razumiju naše potrebe u Sloveniji, Hrvatskoj i nekim drugim zemljama, ostaje otvoreno pitanje... Nema dileme da je reisu-l-ulema Islamske zajednice najvažniji vjerski autoritet za sve Bošnjake. Mi ćemo to čuvati na sve načine i to je naše opredjeljenje. Ali, neki koji pokušavaju u Islamskoj zajednici sve unificirati, moraju se ovim pitanjima ozbiljnije pozabaviti, prije nego što ikoga proglose protivnikom ustavnih promjena.

Ne vjerujem da postoji konkretan evlja koji može riješiti naše probleme, ali vjerujem da postoje dovoljni kapaciteti da naši ljudi dođu do rješenja. Prvo, svi mi koji vodimo Islamsku zajednicu, moramo imati drukčiji odnos prema ljudima koji nam žele pomoći i koji pišu, koji se za ta pitanja zanimaju, imati nekako drukčiji osjećaj. Nisu svi neprijatelji ako nam postave teška pitanja.

cama lakše postići. Malo prije smo govorili o izgradnji Islamskog kulturnog centra. Imamo potreba i u drugim gradovima, ali s obzirom na senzibilitet slovenskoga društva, na probleme kroz koje smo prošli tokom rasprava o izgradnji Islamskog kulturnog centra, nismo otvarali čak ni neka pitanja hitnog karaktera, poput mezara u Ljubljani. U većem dijelu Slovenije to smo pitanje riješili. U Jesenicama imamo parcelu na dijelu gradskog groblja više od 21 godinu, u Mariboru također imamo parcelu. Na putu smo da to riješimo i u Celju. Ostaju i otvorena druga pitanja kao što su zavodi zatvorenoga tipa, odnosno kako omogućiti muslimanima u bolnicama da imaju, ne samo duševrištvoto, već i mogućnost obavljanja molitvi.

Mi zbog rješavanja velikog pitanja Islamskog kulturnog centra nismo stavljali na dnevni red ove probleme, a nije bilo interesa od odgovornih na drugoj strani, Vlad i nadležnim institucijama da te-meljiti pristupimo rješavanju tih otvorenih pitanja za državljane Republike Slovenije. Sami smo angažirali imama koji obilazi zavodore i muslimanske zavorenike koga sami plaćamo, s obzirom da je Ustavni sud presudio da država ne može financirati vjerske službenike koji su angažirani na tim poslovima, kao i da se ne može organizirati vjeronauka u javnim zavodima, odnosno u javnim školama. Ja, unatoč svim tim problemima, ne bih mogao reći da je Islamska zajednica ugrožena u pravnom smislu jer i druge vjerske zajednice imaju iste ili slične probleme. Mi dijelimo sudbinu svih vjerskih zajednica i svjesni smo da dok Katolička crkva, kao tradicionalno historijski i kulturno najznačajnija i najuticajnija vjerska zajednica u Sloveniji ne riješi ta pitanja, mi možemo samo sanjati o mogućim rješenjima.

Promjene Ustava islamske zajednice – nužnost kompromisa

Kakav je institucionalni odnos sa Islamskom zajednicom u Bosni i Hercegovini? Koji je stupanj autonomije?

Mi smo živjeli u jednom periodu u kojem je postojala i određena količina naivnosti u pogledu na djelovanje Islamske zajednice u Bo-

njaka, da ju tako nazovem. U tome periodu, nakon Obnoviteljskog sabora Islamske zajednice Bosne i Hercegovine 1993. godine, u kojem je ona formalno osamostaljena u Bosni i Hercegovini. Historijski, Islamska zajednica u Sloveniji je uvijek bila dio Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. Kasnije je formalno kroz instituciju, odnosno organ Mešihata dodijeljena na upravljanje Mešihatu Islamske zajednice u Hrvatskoj i Sloveniji, da bi 1994. godine muslimani u Sloveniji odlučili da samostalno organiziraju svoju administraciju.

Uvijek je postojala želja, a mi ju i dan-danas izražavamo, da Sarajevo ostane naš duhovni, vjerski i kulturni centar. Koliko ljudi u Sarajevu razumiju naše potrebe u Sloveniji, Hrvatskoj i nekim drugim zemljama, ostaje otvoreno pitanje. Formalno, Islamska zajednica u Republici Sloveniji je prvi puta upisana u registar vjerskih zajednica 1976. zajedno s drugim tradicionalnim vjerskim zajednicama. Ovaj prostor u kojem danas razgovaramo je prva nekretnina koju su muslimani stekli. To je bilo tek 1979. Prije toga, mi znamo da je u Hrvatskoj bilo puno džamija, da je na hrvatskom području ostalo značajno kulturno nasljeđe i na bosanskom jeziku.

Kada govorimo o odnosu Islamske zajednice Slovenije sa Islamskom zajednicom Bosne i Hercegovine, on bi morao biti sličan odnosu kakvog ima Islamska zajednica Hrvatske. U administraciji Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, to mogu kao dugogodišnji djelatni pripadnik Islamske zajednice kvalificirano govoriti, ljudi nedovoljno poznaju specifične uvjete djelovanja muslimana u Hrvatskoj, Sloveniji ili dijaspori. Mi smo u jednoj fazi morali iz Sarajeva djelovati i moj je primjer dolaska iz Sarajeva kako bi se riješili problemi u Islamskoj zajednici ovdje. Veliki je izazov budućeg funkcioniranja, s obzirom na tendencije nerazumijevanja konteksta djelovanja jedne administrativne organizacijske jedinice u suverenoj državi.

Mi nemamo ništa protiv značaja naših veza, da Islamska zajednica Bosne i Hercegovine utiče na obrazovnom, kulturnom i vjerskom planu muslimana u Sloveniji, s obzirom da tamo imamo snažne obrazovne institucije, tradiciju, i s obzirom da ćemo na takav način očuvati jedinstvo našeg nacionalnog, kulturnog i vjerskog identiteta. Za to

ćemo se boriti. Međutim, čini mi se da neki ljudi koji vode procese u Islamskoj zajednici u BiH nedovoljno ozbiljno pristupaju činjenici da smo mi administrativno posebna jedinica unutar nezavisne države, koja ima odgovornost prema lokalnim zakonima i vlastima. Pokušao sam u raspravama o promjenama Ustava Islamske zajednice potencirati da se o tome trebamo ozbiljnije informirati, da moramo o tome imati ozbiljnije rasprave. Nadam se da ćemo imati dovoljno otvorenosti i sluha da nađemo kompromise koji će biti dobri za budući razvoj Islamske zajednice općenito.

Što je sukob ustavnih promjena koje se predlaže?

Ja bih volio da to pitanje postavite ljudima koji imaju odgovor na nj. Imam dosta dilema, primjedbi. Moji pogledi se mogu svesti na konstataciju da ako ulazimo u promjene Ustava moramo znati koje su to novine ili poboljšanja u odnosu na postojeća rješenja. Ne bih da se pogrešno razumije. Islamska zajednica svu svoju aktivnost posljednjih 50-ak godina uglavnom koncentrira oko institucija Rijaseta, ranije je to bio Mešihat, s time da je Mešihat imao značajnu poziciju u Bosni i Hercegovini nego Rijaset u Jugoslaviji. Danas, u situaciji kada imamo promijenjenu unutarnju sliku uposlenika Islamske zajednice, pluralizam, nove ideje i konstelaciju odnosa u Bosni i Hercegovini, moramo imati razumijevanja za stanje u kojemu se nalazimo. Nisam siguran da ćemo samo tvrdim, administrativnim rješenjima uspjeti sačuvati vitalnost Islamske zajednice. To je moja osnovna primjedba.

Da ne zvučim previše diplomatski, mislim da su određena ovlaštenja koja se u budućem djelovanju pokušavaju prenijeti s postojeće forme Rijaseta na neka nova tijela, nedovoljno promišljena i da nisu odgovorila na potrebe funkciranja Islamske zajednice. Mi ćemo, naravno, pratiti razvoj događaja. Jučer (6. novembra – op. aut.) je bila sjednica Rijaseta. Ja sam do jučer imao određene stavove. Sada sam bliže stavu da se ne unosim previše u dalji tok rasprave o promjenama Ustava.

Nedavno je na Vašu inicijativu došlo do susreta trojice muftija u Zagrebu, Vas osobno, zagrebačkog muftije Aziza ef. Hasanovića i sandžačkog muftije Muamera Zukorlića. Izdali ste saopćenje. Postoji li neka vrsta bojazni da će se smanjiti ovlaštenja Mešihatima u Sloveniji, Hrvatskoj i Sandžaku, što bi moglo dovesti do ugrožavanja njihovoga položaja u odnosu s državama u kojima djeluju, odnosno na potpisane sporazume ili ugovore, naravno?

Inicijativa je bila zajednička, s obzirom da smo mi ljudi koji djelujemo u okviru Islamske zajednice BiH, ali i imamo obaveze u državama u kojima smo predsjednici Mešihata ili muftije. Naša je dilema sljedeća: na koji način će biti vršeni izbori unutar tih zajednica. Po predloženim rješenjima, Sabor Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, na prijedlog reisu-l-uleme birao bi muftije, a muftija bi, tako izabran bio onda zadužen da obavlja svoje poslove u određenoj državi, Srbiji, Hrvatskoj i Sloveniji.

Istakao sam primjer Ahmeda ef. Šukrija. Riječ je o slučaju iz 1880. godine. Ahmeda Šukrija Osmanska je carevina imenovala za bosanskog muftiju. Austro-ugarske vlasti to nikada nisu dozvolile i Šukri efendija nikada nije postao bosanski muftija. Već imamo historijski presedan. Hoćemo li sada dozvoliti da Sarajevo preuzme rizik da imenuje muftiju koji možda neće dobiti niti radnu dozvolu ukoliko ne bude državljanin te zemlje? I ako bude državljanin da mu prethodni zakonski zastupnik Islamske zajednice ne dopusti mogućnost da se tamo zaposli? O tome moramo voditi računa.

Svaki predsjednik Mešihata mora imati neku vrstu izbornog procesa, da ne govorimo o legalitetu i legitimitetu, pošto su to omiljeni termini svim našim ljudima u Islamskoj zajednici, na njih se

pozivamo, a često nam nije jasno što oni uopće znače. Ukoliko ne bude izbornosti u Mešihatima u Hrvatskoj, Sloveniji i Sandžaku, pitanje je kako će se te zajednice razvijati, kakve će to posljedice imati na njihovo ukupno djelovanje. Naravno, ostaje još i pitanje kadrovske politike. Ako vi ne možete utjecati na to da imame zaposlite ili premjestite na određeno mjesto... Mi u Sloveniji nemamo никакve finansijske pomoći od države, ali u Hrvatskoj ona postoji i neko već ima odgovornost za djelovanje zajednice u tom smislu, onda se postavlja pitanje kako će Islamske zajednice u tim zemljama ubuduće funkcionirati. To su dileme s kojima se suočavamo i tražimo odgovore na njih.

Naravno, postoji još niz problema. Na kakav način će te zajednice biti predstavljene vani. Mi živimo u svijetu u kome organizacije koje djeluju na područjima s kojima se mi bavimo, uspostavljaju kontakte s vjerskim zajednicama na području određene države. Konkretno, Ambasada Saudijske Arabije u Sarajevu pokriva Bosnu i Hercegovinu i Hrvatsku. Ambasada za Sloveniju je u Beču. Katarska ambasada u Berlinu pokriva Sloveniju. Mi preko tih ambasada uspostavljamo kontakte s određenim institucijama u tim zemljama i moramo imati sve potvrde od slovenskih vlasti kada radimo bilo kakve projekte za Islamsku zajednicu u Sloveniji. Obavezujući je pečat lokalnih vlasti. To su specifičnosti koje neće ugroziti ničiji suverenitet.

Nema dileme da je reisu-l-ulema Islamske zajednice najvažniji vjerski autoritet za sve Bošnjake. Mi ćemo to čuvati na sve načine i to je naše opredjeljenje. Ali, neki koji pokušavaju u Islamskoj zajednici sve unificirati, moraju se ovim pitanjima ozbiljnije pozabaviti, prije nego što ikoga proglose protivnikom ustavnih promjena.

Kakva je daljnja procedura, odnosno možemo li utjecati na nju i kako sačuvati autonomiju Islamskih zajednica u tzv. dijaspori?

Naravno da možemo. Čim postoji bilo kakva šansa, čovjek se mora boriti. Ali, to još nije prošlo procedure Ustavne komisije koja će uraditi nacrt. Poslije toga nacrt dolazi na Rijaset i ja vjerujem da imamo dovoljno intelektualnog i ljudskog kapaciteta da nađemo rješenja koja će biti prihvatljiva za sve aktere u Islamskoj zajednici.

Hoćete li se uključiti u javnu raspravu?

Kada bude raspisana javna rasprava, svakako.

Nužnost kvalitetnog obrazovanja i otvorene rasprave o dilemama

Ne možemo se oteti dojmu da je cijela priča o pokretanju niza očigledno ozbiljnih ustavnih promjena najviše generirana problemima u odnosima sa sandžačkim Mešihatom, odnosno, jasno i otvoreno muftijom Zukorlićem. Dijelite li to mišljenje, odnosno je li problem u tome što se u osnivanju obnovljene Islamske zajednice Bosne i Hercegovine zaboravilo da Sandžak nije jedinstvena cjelina nego da je podijeljen između dviju suverenih država?

Ne dijelim to mišljenje na takav način. Mešihat u Sandžaku je uradio projekte vrijedne poštovanja. Naravno, imam svoj pogled na to pitanje, ali mislim da moramo i o tome razgovarati i pokušati pomoći iznalaženju najboljeg rješenja jer su Bošnjaci u Sandžaku autohtonji stanovnici i građani toga područja, i u Srbiji i u Crnoj Gori. To je područje na kojem se također razvijala naša nacionalna svijest i narodna pripadnost. Bilo bi vrlo loše kada bi zbog toga bile pokrenute ustavne promjene. Hoću vjerovati da su promjene pokrenute zbog toga što je već i ranije postojala inicijativa i zbog toga što se primjetilo da su određena ustavna rješenja neadekvatna i da Islamska zajednica ne može funkcionirati na način nužan za suvremenu administraciju. To se pitanje ne može riješiti samo unutar Islamske zajednice jer je složeno i sastoji se od više problema.

Mi kao Bošnjaci u 20. stoljeću nismo imali prilike da razvijamo jedinstvenu Islamsku zajednicu. Islamska zajednica u bivšoj državi je djelovala jedinstveno za područje Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije, s jedinstvenim Mešihatom. Područje Sandžaka je poslije Berlinskoga kongresa prošlo kroz drugačija iskustva i uključenje sandžačkog Mešihata bilo je nekom vrstom reintegracije u cjelovitu Islamsku zajednicu Bosne i Hercegovine, s obzirom da je Sandžak nekada bio dijelom Bosanskog ejaleta i u to doba su imali istu administraciju. No, poslije Berlinskog kongresa, Balkanskih ratova, sve do raspada bivše Jugoslavije, Sandžak je prošao kroz teška iskušenja. Ako gledamo na problem iz te perspektive, onda možemo vidjeti da u stvari Mešihat u Sandžaku nije ni postojao sve do 1993. godine. Formiran je u složenim uvjetima agresije na Bosnu i Hercegovinu, kada su prevladavali vrlo teški uvjeti i na Sandžaku i na svim područjima gdje su Bošnjaci živjeli, kao i u svim poratnim godinama u kojima smo se suočavali s različitim izazovima.

S obzirom da najznačajniji srpski intelektualci i političari govore o problemu Sandžaka, mi vidimo koliko je važno da se tamo uredi pitanje Islamske zajednice. Ne samo zato što oni ukazuju na taj problem, već i zato što je vrlo često upravo politika imala izravnog utjecaja na tokove, ne samo u Sandžaku i već i unutar Islamske zajednice globalno. Ovdje ne bi trebalo ništa prejudicirati. Mi se moramo potruditi da uredimo odnose, poboljšamo kvalitetu našega obrazovanja, administracije. To će dovesti do reguliranja međuljudskih odnosa. Opterećeni smo ekonomskim, sigurnosnim problemima, pitanjima identiteta, razvojnim pitanjima balkanskih država i društava, i to se prelama i preko Sandžaka. Naravno, pitanje je jesu li uvijek donošene najbolje odluke, jesu li uvijek povlačeni pravi potezi... Plediram da svi zajedno pokušamo pomoći ljudima u Sandžaku da se to pitanje riješi iako nismo u mogućnosti pomoći, da ne utječemo na pogrešno predstavljanje toga problema. Imamo puno artificijelnih podjela unutar našega naroda regionalnih, lokalnih i drugih, jer smo imali različita povijesna iskustva. Zajednički su nam jezik, nacionalna i vjerska pripadnost i moramo kroz Islamsku zajednicu djelovati na način da tražimo odgovore. Ovdje nema zadanih rješenja i odgovora koje neko može ponuditi čarobnim štapićem.

Ne vjerujem u čuda u suvremene evlije, osim u mudžize Božjeg Poslanika. U tom sam smislu pravi Abduhuovac. Muhammed Abduhu kaže: "Postoje kerameti, postoje evlije, ali moja obaveza nije da ja vjerujem da je neko konkretan evlij." Ne vjerujem da postoje konkretan evlja koji može riješiti naše probleme, ali vjerujem da postoje dovoljni kapaciteti da naši ljudi dođu do rješenja. Prvo, svi mi koji vodimo Islamsku zajednicu, moramo imati drukčiji odnos prema ljudima koji nam žele pomoći i koji pišu, koji se za ta pitanja zanimaju, imati nekako drukčiji osjećaj. Nisu svi neprijatelji ako nam postave teška pitanja.

Treba promjeniti diskurs s obje strane. Bilo je nekih prijetnji odcjepljenja, shizmi... Ne zbog zlogukih ili zlonamjernih proročanstava, pitanje se postavlja jer dosada nismo imali takvih iskustava.

Mi smo svi zabrinuti. Ako čitate različite tekstove najznačajnijih intelektualaca iz te države koji to analiziraju, vidjećete koliko se to potencira. Na kraju krajeva, to je pitanje postalo međunarodnog karaktera jer se različite državne ličnosti bave tim pitanjima i trude se da nametnu neka rješenja iz različitih centara moći. Za mene je najvažnije kako će se prema tome problemu odnositi naši ljudi, lokalni ljudi. Imaju li sposobnosti da započnu otvoreni razgovor o svojim problemima. Ako takva sposobnost postoji, mi možemo naći rješenje. Neki dan sam dobio dopis od prijatelja s kojim sam bio na Arizona State University u Phoenixu. U različitim post-konfliktnim društвima, on meni piše o Kambodži, pokušavaju da uspostave di-

alog unutar muslimanske zajednice, a onda muslimanske zajednice s drugima zajednicama o problemima s kojima su se suočavali tokom konflikta.

Mi smo postkonfliktna društva – i Bosna i Hercegovina i Sandžak. Moramo otvarati rasprave i govoriti o dilemama. Je li neko prekršio zakon, to trebaju utvrditi nadležni pravosudni organi. Ne mogu nikoga osuditi i nije naša uloga da ljudi osuđujemo prije nego se dokaže da su određena krivična djela počinili. Različite nevladine organizacije mogu dati doprinos na način da se traži rješenje. Bilo čija diskreditacija, degradacija, ne dovode do rješenja. Mi znamo ko su tamo glavni akteri. Dok glavni akteri ne budu sjeli i razgovarali, mi možemo biti samo promatrači, dati svoja mišljenja, ali ne možemo dati rješenja.

Institucija evropskog muftije – nužnost otvaranja argumentirane rasprave

Vi ste u zajedničkoj izjavi s muftijama Hasanovićem i Zukorlićem tražili osnivanje institucije evropskog muftije. Prije toga ste u "Jutarnjem listu" izjavili kako je, umjesto predstavničke funkcije evropskog muftije koji ne bi imao nikakvu ulogu, puno pametnije i važnije osnovati dobar univerzitet na kojem se izučavati i podučavati islam koji prakticira velika većina muslimana u svijetu, onaj islam pomiren sa sobom i drugima, što riječ Islam i znači.

I dalje mislim da je važnije imati dobre institucije na kojima bismo se mi obrazovali i otvorili mogućnost da i muslimani na taj način utječu na formiranje svojih institucija. Mi smo prvi puta u povijesti dobili priliku da se na nekoliko evropskih univerziteta školju ljudi koji će bitno utjecati na islamska pitanja u evropskom kontekstu. Ne znam kako bi se druge vjerske zajednice ili crkve osjećale kada bi mi otvarali univerzitet za njihov kadar koji će raditi na njihovim pitanjima. Dakle, mi moramo izraziti zahvalnost ljudima koji brinu o položaju muslimana u Evropi, ali moramo biti svjesni da unutar evropske kulture i civilizacije, pa i politike i diplomacije imamo već 200 godina disciplinu orientalistike koja je u značajnoj mjeri ovlađala tumačenjima islama, ne samo na evropskim, već i na muslimanskim učilištima.

U 20. stoljeću, u posljednjih 30-ak godina razvila se nova disciplina islamologije i vrlo je zanimljiva različitim i teološkim fakultetima, približavanjem takvog diskursa studentima teologije i društvenih disciplina. Te se ideje prenose i imaju značajne implikacije i na muslimanska učilišta. Postavljamo pitanje gdje je tu i kome će biti tumačen islam u budućnosti i kako će muslimani razumjeti taj islam. Recimo, razumijevanje El Gazzalija nije isto ni u muslimanskom svijetu. El Gazzali u evropskom kontekstu je potpuno i trajno klasificiran, bitno drukčije od duha njegova djela. Da bi razumjeli našu poziciju, ne možemo biti izvan evropskih tokova. No, kako se to pitanje stalno ponavlja vrijeme je da tražimo odgovor na njega.

Mi smo pokrenuli inicijativu otvaranja rasprave jer je pitanje evropskog muftije jedno od onih s kojim se manipulira u kontekstu evropskih rasprava o islamu. Zato sam i objavio tekst u sarajevskom "Preporodu", pod naslovom "Evropski muftija" jer želim da mi imamo jasan stav što to za nas znači. Koliko smo sposobni odgovoriti na pitanje o potrebi pokretanja te institucije, govoriti o problemu muftije na razini cijele Evrope i dati pozitivan ili negativan odgovor. Mi nikada nismo na ozbiljan način otvorili to pitanje. U posljednjih 15 godina unutar našeg intelektualnog kruga, nismo dali, ne samo ozbiljan odgovor, već nemamo niti ozbiljno postavljeno pitanje treba li nam i pod kojim uvjetima institucija evropskog muftije. Možemo li zaboraviti na činjenicu da u Evropi živi značajan

U posljednjih 15 godina unutar našeg intelektualnog kruga, nismo dali, ne samo ozbiljan odgovor, već nemamo niti ozbiljno postavljeno pitanje treba li nam i pod kojim uvjetima institucija evropskog muftije. Možemo li zaboraviti na činjenicu da u Evropi živi značajan broj Bošnjaka i da se pitanjem islama bavimo samo na razini džemata? Takvi ne možemo biti ozbiljan sugovornik niti jednoj evropskoj akademskoj niti drugoj ustanovi koje pretendiraju na dijalog s muslimanima. Kao ozbiljan čovjek, nemam odgovora treba li nam evropski muftija, i ne mogu samo ja na to odgovoriti. Na to pitanje moramo odgovoriti kao zajednica da bi prestale manipulacije u smjeru spekulacija kakav će i ko će biti evropski muftija.

Ne može mezheb biti reduciran samo na obredoslovje. Ni pitanje akaida ne može biti svedeno samo na jednu školu. Da vam sada navedem neka pitanja po maturidijskom akaidu, vidjeli biste da se s njima možda ne biste složili i ponudili bi neka druga rješenja. Ovdje se radi o pitanjima identiteta i važno je da se mi ograničimo na određenu školu, ali prije toga mora biti jasno donositeljima propisa zašto to usvajaju kako bi to bilo zasnovano na čvrstim temeljima. Na koncu, koje tijelo je autorativni tumač vjerskih propisa?

broj Bošnjaka i da se pitanjem islama bavimo samo na razini džemata? Takvi ne možemo biti ozbiljan sugovornik niti jednoj evropskoj akademskoj niti drugoj ustanovi koje pretendiraju na dijalog s muslimanima. Kao ozbiljan čovjek, nemam odgovora treba li nam evropski muftija, i ne mogu samo ja na to odgovoriti. Na to pitanje moramo odgovoriti kao zajednica da bi prestale manipulacije u smjeru spekulacija kakav će i ko će biti evropski muftija.

Ovime smo se smjestili u kontekst položaja muslimana u Evropi. Hrvatska i Slovenija su članice EU. Doživljavaju li se muslimani u Sloveniji djelom općeg "muslimanskog pitanja" u Evropi?

Postoje dva pogleda. Prvi je da u svim našim razgovorima o islamu i u Evropi prevladavaju pitanja globalnog karaktera, islama kao "globalne prijetnje". U tom kontekstu, za sve medije i obrazovne institucije, a pogotovo za donosioce političkih odluka važnije je pitanje globalnoga islama nego muslimana na lokalnoj razini. Kada pratite općenito evropski diskurs, vidjećete da tu stalno dolazi do miješanja između globalnog plana u kojem najjače svjetske sile nastoje utjecati na svjetske tokove, pa time i na muslimanska pitanja, i konkretnih pitanja s kojima se suočavamo kao evropski građani, državlјani određenih zemalja, ljudi s konkretnim problemima. Ovo prvo se uvijek postavlja prije. Kada se dođe do lokalnog nivoa rasprave o položaju muslimana u pojedinim državama Evropske unije, onda moramo analizirati nekoliko činjenica, historijsku prisutnost, utjecaj muslimana na društvene tokove, obrazovnu strukturu, brojnost i tako dalje.

Također, moramo analizirati i udžbenike, odnosno način na koji se generacije obrazuju o islamu i muslimanima. U Sloveniji nemamo takvih analiza, ali kada pogledate teme koje se obrađuju u sadašnjim osnovnoškolskim i srednjoškolskim udžbenicima, vidjećete da je če-

sto, ne samo nedovoljno, već i nekorektno predstavljen islam. Vjerovalno je slična situacija i u drugim evropskim državama. Mi smo muslimani u Evropi taoci neobrazovanosti, jer prve generacije koje su uglavnom zarad egzistencijalnih razloga došle u Evropu, ne mogu odgovoriti na suštinska pitanja i izazove. Ako pratite o čemu u svojim knjigama piše Tarik Ramadan, vidjećete da su ta pitanja u Bosni i Hercegovini elaborirana krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Dakle, mi u Evropi kasnimo u odgovorima na određena pitanja 100 godina. Postavljamo pitanja koja više nisu relevantna za Bošnjake, ali su relevantna za neke druge muslimanske zajednice.

Drugo, unutar Evrope ne postoji jedinstvena politika prema muslimanskom pitanju. Na Švicarskom saveznom nivou nemate pravne mogućnosti baviti se pitanjem i problemima islama ili bilo koje druge vjere. Švicarska to tretira na razini kantona. Austrija ima značajno iskustvo s islamom, u njoj postoji jedno centralno tijelo koje se bavi pitanjima islama, no sve druge organizacije koje djeluju na području države registrirana su kao udruženja građana i nemaju isti status kao centralno tijelo, pa tu dolazi do disproporcija u rješavanju pravnog statusa muslimana. Također, smatram da mi muslimani prilazimo izrazito površno tome pitanju. Nudimo različite mogućnosti i rješenja na osnovu vlastitog iskustva. Hrvatska je u tome pogledu neusporediva s bilo kojom drugom evropskom zemljom, s obzirom na porijeklo muslimana u Hrvatskoj i njezino povijesno iskustvo s islamom. Ne vidim ozbiljne rasprave u muslimanskim krugovima, a pogotovo ne vidim ozbiljne institucije kojima predsjedavaju muslimani u Evropi da otvaraju pitanja na ozbiljan način. Otvaraju se uglavnom politikantska, dnevno-politička pitanja koja ne rješavaju niti jedan suštinski problem. Otvara se puno

dilema, ali možda trenutno nismo ni kadri, nemamo dovoljno obrazovanih ljudi, a ni mogućnosti da damo odgovore na ozbiljna pitanja. To ne znači da ih ne trebamo postavljati.

Otvorenost prema izazovima

Imate li podataka o nacionalnom sastavu članstva Islamske zajednice?

Po sastavu našeg članstva, moglo bi se reći da je oko 90% muslimana u Sloveniji nacionalnih Bošnjaka. Takva je otprilike i struktura po posljednjem popisu stanovništva iz 2002. Prošle godine je rađen elektronski popis i nije vođena evidencija o vjerskoj i nacionalnoj pripadnosti. Otprilike 7 do 8% članova Islamske zajednice su Albanci, ostalo su pripadnici drugih nacija.

Ima li to ikakvih posljedica u njenu djelovanju, eventualnih nesporazuma ili drukčijih prioriteta?

Mi nemamo i ne bi smjeli dopustiti takve posljedice, pogotovo Slovenija i Hrvatska koje su specifične evropske države u kojima je administracija Islamske zajednice na razini države jedna i utječe na većinu svih vjerskih aktivnosti u državi. Moramo biti otvoreni i tražiti, čak i kada postoje problemi, odgovore na izazove. Naše zajedništvo, bez obzira na nacionalnu pripadnost, ne bi smjelo ničime biti ugroženo.

Ovo pitanje postavljam jer ste Vi govorili i o zadaćama Islamskog kulturnog centra u Ljubljani, posebno naglasivši i nacionalnu zapuštenost Bošnjaka u Sloveniji, te istakavši namjeru organizacije podučavanja bosanskog jezika i književnosti te povijesti. Kako to mislite napraviti i koja je tu uloga i rezultati postojećih bošnjačkih asocijacija u Sloveniji? Zašto smatrate da bi Islamski centar bio jedan dobar forum za te aktivnosti?

Islamska zajednica je najodgovornija institucija jer ćemo mi imati najbolju infrastrukturu i dugoročno ćemo imati mogućnost da surađujemo s najvećim brojem ljudi koji će biti vezani za takvo djelovanje. Moje je razmišljanje u međuvremenu evoluiralo. Kada organiziramo časove vjeronauke, koji su najčešće na bosanskom jeziku, osim za najmanje uzraste na slovenskom, pokušaćemo organizirati i druge obrazovne sadržaje, između ostaloga časove bosanskog jezika, albanskog jezika, ali i časove slovenskog jezika. Radimo na tome, da našoj djeci koja imaju slabiji uspjeh u školi omogućimo da poboljšaju znanje slovenskoga jezika i uspjeh. To je naša obaveza.

Upravo ovih dana razmišljamo da uposlimo u naš zavod jednu profesoricu koja je završila slovenski jezik i radila na prijevodu bosanskog rječnika Senahida Halilovića na slovenski. Nadamo se da ćemo taj projekt okončati ubrzo i da bi, u narednom periodu to bilo od velike koristi, ne samo za djecu u Ljubljani, već i u drugim mjestima. Primjetili smo da je znanje jezika jedan od problema s kojima se djeca susreću u školskim aktivnostima, s obzirom na sličnost bosanskoga i slovenskog jezika. Kao i u drugim zajednicama u dijaspori, premda mi nismo prava dijaspora, moramo počesto odgovarati, kako na izazove vjerskoga karaktera, tako i na neka kulturna i nacionalna pitanja i vjerujemo da je, ako djeca pravilno govore dva jezika, to za njih prednost.

Kakav je trenutno status Slovenske muslimanske skupnosti, bivšeg muftije Osmana Đogića? Kakva je sada situacija, država je priznala Islamsku skupnost (zajednicu) u Sloveniji kao partnera?

Za nas je to bio problem u početku. U to doba možda smo bili nedovoljno iskusni da efikasnije na taj izazov odgovorimo. Hvala Bogu, nismo ulazili u javne polemike, mada smo više puta bili izazvani. Po Zakonu o vjerskoj slobodi, koji je u proceduri daljnje liberalizacije, čak se predlaže i da tri osobe mogu osnovati vjersku za-

jednicu. U Sloveniji djeluje više od 30 kršćanskih crkava. To nikada nije bilo atraktivno kao pitanje podjela među muslimanima. Ja sam naglašavao da svako treba birati svoj put. Ukoliko neko želi ići tim putem, to je njegov izbor i njegovo pravo. Mi kao Islamska zajednica imamo svoj put, čuvaćemo i razvijati naše programe. Mislimo da podjele nisu dobre. U djelovanju moramo imati više odgovornosti i u ovakvim podjelama nema ništa dobra. Govorimo o pojedinačnoj odgovornosti, ali i o zakonskom djelovanju u državi.

U Bosni i Hercegovini imamo desetine udruženja koja se bave islamom ili nekim njegovim aspektima. Nemaju status vjerske zajednice, ali rade iste projekte. To nije izazov samo za Sloveniju, već i za Hrvatsku, Austriju, naš narod. Bošnjaci su, hvala Bogu, svjesniji i mudriji od svojih vođa. Oni slijede dobro. Sutra kada bi meni Bog dželleš'nuhu promijenio pamet, vjerovatno Bošnjaci ni mene ne bi slijedili, unatoč mome dosadašnjem radu i rezultatima. Oni bi ostali u svojoj Islamskoj zajednici i tamo trebaju ostati jer joj i pripadaju.

Osvrnuli ste se u jednom tekstu i na gradnju Srpskog kulturnog centra u Ljubljani komu su, uz tadašnjeg slovenskog premijera Janšu, prisustvovali i tadašnji premijeri tzv. Republike Srpske Dodik i Srbije Cvetković, dok Islamsku zajednicu nitko ne podržava. Zaista, što je s institucionalnom podrškom Sarajeva?

Moja je sretna okolnost bila da sam poznavao dosta ljudi u Sarajevu i onda su nam oni na različite načine pomagali. Bivši premijer Kantona Sarajevo, Denis Zvizdić je doista podržavao naše projekte, od promjene nadgrobnih spomenika bošnjačkim vojnicima iz Prvog svjetskog rata u Logu pod Mangartom, i kasnije veliku donatorsku večer za Islamski kulturni centar, 2008. u sarajevskoj "Zetri". Oni su tada u Kantonu razumjeli naše potrebe. Bivša gradonačelnica Sarajeva gospođa Semiha Borovac također je pomogla projekt Islamskog kulturnog centra. Tu su bili i ljudi iz Islamske zajednice, glavni imam sarajevskog Medžlisa Ferid ef. Dautović, predsjednik Medžlisa Jusuf Zahirović, tadašnji generalni sekretar Rijaseta rahmetli Muhamed ef. Salkić, tadašnji reisu-l ulema Mustafa ef. Cerić. To je bila jedna od najbolje organiziranih donatorskih večeri ikada. Naša je želja bila da vlasti na razini barem Federacije spoznaju vrijednost tog projekta. Nismo uspjeli doprijeti do njihovih umova. Ostalo je sve na razini razgovora, bez konkretne realizacije. S druge strane, na lokalnoj razini, osim u sarajevskom imali smo podršku i u Unsko-sanskom kantonu, premijera g. Hamdije Lipovače, koji nam je i kao raniji načelnik Općine Bihać pomagao. Dobili smo pomoć od načelnike Općine Čapin, g. Nermina Ogreševića i njegovih suradnika.

Moje razumijevanje toga problema u početku je bilo sljedeće naravi. Mi imamo priliku kupiti zemlju. Ta se prilika javlja jednom u životu. U to doba nije smjelo biti kalkulacija. Bili smo ostavljeni sami da se obraćamo ljudima, da ih molimo. Kucali smo na vrata bogatima, manje bogatima, arogantnima, susretljivima, dobro i zlonamjernicima. Neka su vrata bila širom otvorena. Hvala Bogu da je neka vrata otvorio naš bivši predsjednik Republike, dr. Danilo Türk, kada je u posjetu Sloveniji boravio bivši katarski emir Šejh Hamad bin Khalifa Al Thani. Poslije toga smo mi bili sretni da nam je na polaganju kamena temeljca bila prisutna značajna delegacija iz Bosne i Hercegovine i reisu-l-ulema mr. Husen ef. Kavazović i član predsjedništva BiH gosp. Bakir Izetbegović, ali smo također bili sretni da je, pored g. Jankovića čija je uloga bila nezamjenjiva, na svečanosti polaganja kamena temeljca bila i slovenska premijerka Alenka Bratušek, ministar odbrane g. Roman Jakić, veliki prijatelj Islamske zajednice koji se 20 godina aktivno zalagao da se pitanje Islamskog kulturnog centra u Ljubljani riješi. Bio je tu i ministar pravde g. Senko Pličanić, predsjednik Ustavnog suda g. Ernest Petrić, ombudsmen za ljudska prava itd. Rekao bih da je sva slovenska politička

elita bila uz Islamski kulturni centar i to je potvrdilo prisutnost muslimana u Sloveniji, njihovu važnu ulogu u ovoj državi. Da ne zazvучim pretenciozno, moguće je i da su neki intervju i naše ukupno djelovanje utjecali da se počne drugačijim očima gledati na naš status i pitanje izgradnje Islamskog kulturnog centra.

Bez vjerskog jedinstva nema niti drugih oblika zajedništva

Jedan od rezultata tzv. arapskog proljeća su i dosada nezabilježeni žar i okrutnost sukoba sunija i šija u svijetu. Zašto se to događa? Kako je moguće da se taj sukob prelijeva i na Islamsku zajednicu ovde?

Činjenica je da muslimani često ni u svojim zemljama ne utječu na procese. Revolucije u arapskim zemljama za koje smo se nadali da predstavljaju demokratske promjene i da će donijeti svežinu, ne samo u tumačenju ljudskih prava i položaja čovjeka u tim državama, nego i vitalnost u tumačenju islama, pokazale su da smo svi bili pomalo naivni u očekivanjima. Zbog postojećih ideoloških razlika u muslimanskom svijetu, a u doba brzih globalnih komunikacija, nažalost, muslimani na ovim područjima već osjećaju probleme koji su bili izvan njihovih mišljanja. Ovo je prestalo biti pitanje samo teorijskih rasprava i razmišljačenja, već je postalo egzistencijalno. Na naše se područje prenose konkretni sukobi. Moramo to osuditi, pokazati ozbiljnost. Bez vjerskog jedinstva nema ni nekih drugih oblika zajedništva...

Ovdje govorimo o doktrinarnom jedinstvu?

Da, da, prije svega o doktrinarnom. Rijaset Islamske zajednice je formirao komisiju, na čije sam čelo imenovan. Ta bi komisija trebala sačiniti platformu Islamske zajednice za dijalog sa organizacijama islamskog određenja u Bosni i Hercegovini. Realnost u Bosni danas nije ista kao 1985. kada smo imali značajnu komunističku indoktrinaciju Bošnjaka. Kada su se dogodile promjene, zajedno s ratom i izazovima poslije toga, naše institucije, ne samo vjerske nego i političke i akademske nisu bile svjesne dimenzija tih promjena. Ako pogledate samo broj univerziteta na kojima su Bošnjaci studirali vjerske znanosti u posljednjih 20-ak godina, trebaće vam 20-ak minuta samo da ih pobrojite. Sve te ideje s kojima se naši ljudi vraćaju u Bosnu i Hrečegovinu, moramo sagledati i vidjeti kako da ih upotrijebimo za novu energiju za budući razvoj i snaženje islamskog identiteta, ali i nacionalnog. Prepustimo li tok samo medijima, a u obrazovnim institucijama ne pokrenemo programe koji će uključivati sve izazove s kojima se suočavamo, nećemo moći relevantno na njih odgovoriti. Da ne zvuči kao pamet na kaza', mi smo se, grupa nas prije 15-ak godina zalagali za takav pristup. Organizirali smo i simpozij o modusima organizacije naših Medresa.

Narod bez elitnih institucija ne može imati grupu ljudi koja ga može voditi. Ni u evropskim zemljama nisu svi univerziteti prešli na bolonjski sistem. U SAD imamo elitne univerzitete koji školju kada za najvažnije poslove u tim državama. Mi smo elitnu instituciju našeg naroda, Gazi Husrev-begovu medresu, pretvorili u jednu od medresa. Na Fakultetu islamskih nauka za koji se zalažemo da postane elitna obrazovna ustanova nismo posljednjih 20 godina dovoljno uradili da pokažemo kako nam je ta institucija važnija od drugih jer slabo, odnosno besplatno obrazovanje ne daje nikakve promjene.

Pogledate li danas kako mi obrazujemo za potrebe islamskih disciplina, u Bosni i Hercegovini i vani, vidjećete da mi tu nemamo nikakve politike niti strategije. Zemlje iz kojih dolaze izazovi o kojima govorimo su od nas ekonomski jače. Kada se naši studenti vraćaju, donoseći te ideje, oni imaju mogućnosti da apliciraju i financiraju određene projekte. Mi, u tom smislu, ne možemo biti konku-

rentni. Možemo, ukoliko kao Islamska zajednica, razmislimo da iskoristimo našu prednost koja se sastoji od naše privlačnosti za "pridobivanje" ljudi jer smo slobodni evropski građani i kao muslimani smo položili svoj ispit. U najtežim trenucima naše povijesti nismo se odrekli Islama.

Danas, ukoliko ovaj pluralizam ne shvatimo kao mogućnost da se poboljšamo u islamskome smislu, ako nam to postane izvor frustracija i sukoba, onda kao narod nećemo odgovoriti na zadaću pred kojom smo se našli, već ćemo se suočiti s velikim i teškim problemima. Zato moramo pokazati ozbiljnost i odgovornost u ovome procesu. Ne možemo pitanja rješavati kroz medije i naše halke. To je pitanje kojim se trebaju pozabaviti naše institucije koje imaju mandat i odgovornost pred zakonom i Bogom za razvoj tumačenja Islama na našem prostoru. Za početak bi bilo dobro otvoriti razgovor o uvođenju neke vrste etičkoga kodeksa u javnom govoru i javnom govoru uposlenika Islamske zajednice. Uvedemo li pravila međusobne komunikacije za početak, možemo biti optimisti.

U jednom ste se tekstu osvrnuli na našu pripadnost hanefijskom mezhebu i maturidijskom akaidu. Jesmo li stvarno pripadnici tih dviju škola?

To je jedno od pitanja koje je pokrenuto i ustavnim promjenama. Pitanje hanefijskog mezheba je za nas izuzetno važno jer regulira ibadetsku praksu u našim džamijama. Na takav način možemo sačuvati naše, barem formalno jedinstvo unutar obrednoga aspekta Islama. Također, možemo pred drugima opravdati zašto smo našim aktima regulirali važnost pripadnosti hanefijskom mezhebu za zajednicu i za narod. Postoji niz primjera kojima mi koji radimo u Islamskoj zajednici kršimo to pravilo. Recimo, klanjanje dženaze u odsustvu nije po hanefijskome mezhebu jer tijelo mejjita nije pred džematom. Namaze je dozvoljeno spajati samo na Arefatu za vrijeme hadža, i to podne i kündiju, a na Muzdelfi akšam i jaciju. Naša je nova praksa spajanje namaza u sve više prilika. Naravno, neki će reći to vrijedi za obrazovane, a ne za narod. Ali narod slijedi hodžu u njegovoј praksi.

Ima niz drugih primjera. Mi smo Islam uglavnom reducirali na etička i obredoslovna pitanja. Držimo li se hanefijskog mezheba u drugim aspektima? Moramo o tome razgovarati i upitati se šta je to hanefijski mezheb i kako se primjenjuje. Inače, područje moga interesa jeste akaid. Nisam siguran da je dobro u nekim aktima regulirati samo pitanje vjerovanja kroz jednu školu. To je važno ukoliko će to snažiti naš identitet. Ali, nedovoljno je to regulirati samo kroz maturidijski akaid jer se bojim da bi time zatvorili pristupe odgovorima na neka pitanja koja nisu u maturidijskom akaidu riješena u potpunosti, ali jesu u nekim drugim školama.

Na ideologiju se ne može odgovoriti drugom ideologijom. Vraćam se na razmišljanje da prije odluke o bilo kojem pitanju treba stajati jasna znanstvena elaboracija, koja mora biti važeća sve dok se ne ponudi druga. Ako smo jasno elaborirali zašto i u kojim segmentima slijedimo hanefijski mezheb, nemam nikakvih dilema. Međutim, nismo. Mi smo općenito izjavili da slijedimo hanefijski mezheb. Slijedi li se u islamskom bankarstvu koje se pokušava uvesti u Bosnu hanefijski mezheb? Teško bi rekli, jer se pojavilo niz pitanja u suvremenom dobu iz tog područja. Ili pitanje halal klanja i certifikata?

Ne može mezheb biti reducirani samo na obredoslovje. Ni pitanje akaida ne može biti svedeno samo na jednu školu. Da vam sada navedem neka pitanja po maturidijskom akaidu, vidjeli biste da se s njima možda ne biste složili i ponudili bi neka druga rješenja. Ovdje se radi o pitanjima identiteta i važno je da se mi ograničimo na određenu školu, ali prije toga mora biti jasno donositeljima propisa zašto to usvajaju kako bi to bilo zasnovano na čvrstim temeljima. Na koncu, koje tijelo je autorativni tumač vjerskih propisa? □